

УДК [316.324.7+316.324.8].001.363

Ситкіна М.В.
аспірант*Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського***СТАНОВЛЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ТЕОРІЇ
ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА****FORMATION AND PECULIARITIES
OF THE INFORMATION SOCIETY THEORY****АНОТАЦІЯ**

Однією із загальносвітових тенденцій розвитку сучасної цивілізації є всеосяжна інформатизація життєдіяльності суспільства, однак наявна багатовекторність трактувань окреслених процесів потребує більш детального їх вивчення. У статті систематизовано погляди щодо становлення ери інформаційного суспільства та виокремлено відмінні її особливості, що дозволяє структурувати інформаційний етап розвитку соціуму.

Ключові слова: інформатизація, інформаційне суспільство, суспільство нового типу, секторальна будова суспільного виробництва, інформація.

АННОТАЦИЯ

Одной из общемировых тенденций развития современной цивилизации является всеобъемлющая информатизация жизнедеятельности общества, однако многовекторность трактовок этих процессов требует более детального их изучения. В статье систематизированы взгляды о становлении эры информационного общества и выделены основные ее особенности, что позволяет структурировать этап развития социума как информационный.

Ключевые слова: информатизация, информационное общество, общество нового типа, секторальная структура общественного производства, информация.

ANNOTATION

All-embracing informatization of the society's vital activity is one of the worldwide tendencies in the development of contemporary civilization. However, there is a multi-vector interpretation of the abovementioned processes requiring a more detailed research. The article deals with systematization of the views on forming the era of information society and singling out its peculiar features that allows structuring information stage of the society development.

Keywords: informatization, information society, society of a new type, sector structure of social production, information.

Постановка проблеми. Існування цивілізації в повсякденному використанні інформаційно-комунікаційних технологій протягом останнього десятиліття призводить до постійного зростання об'єму інформації та трансформації усіх сфер життєдіяльності людства. Інформаційно-технологічні зміни відображають сучасні та перспективні потреби суспільства, зміцнюють його здібності і розширюють можливості. За таких умов забезпечується взаєморозуміння інтересів усіх суб'єктів взаємовідносин та створюються засади подальшої еволюції людства. Глобальність окреслених аспектів неминуче підвищує інтерес до теоретичного осмислення суспільства нового типу та потребує виокремлення найважливіших його особливостей порівняно з головними ідеями ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженню особливостей теорії становлення нового інформаційного суспільства як модифікації концепцій присвячено праці таких зарубіжних дослідників: Д. Белла, М. Кастельса, М. Маклюєна, Р. Стоуньєра, Е. Тоффлера, М. Пората, А. Туренна, а також праці вітчизняних науковців: М. Вершиніна, В. Іноземцева, А. Ракітова, Т. Смоляна, Д. Черешкіна та інших, однак невирішеним залишається питання виокремлення основних його відмінних рис порівняно з головними ідеями розвитку соціуму в кінці ХХ ст. та на початку ХХІ ст. Чимало науковців описують перспективи уявного майбутнього рамками «технотронного» (З. Бжезинський), «багатовимірного» (К. Кер), «планетарного» (Дж. Мак-Хол), «суспільства інтегрального типу» (П. Сорокін), «постісторичного» (Дж. Фукуяма), «суспільства знань» (П. Дракер), «наукового суспільства» (М. Понятовський), «суперіндустріального суспільства» (Е. Тоффлер) та інших, кожне з яких характеризує певну особливість більш широкого загальноновживаного поняття «інформаційного суспільства».

Наявна багатовекторність потребує систематизації поглядів на становлення ери інформаційного суспільства з виокремленням найважливіших його особливостей, що дозволили б чітко структурувати етап розвитку соціуму як інформаційний.

Завданням статті є систематизація теоретичних обґрунтувань основних характеристик становлення суспільства нового типу, що дозволить з'ясувати особливості інформаційних процесів в транзитивних умовах існування та стане основою виокремлення нового етапу розвитку соціуму.

Виклад основного матеріалу. Категорію «інформаційне суспільство» вперше сформулював професор Токійського технологічного інституту Ю. Хаяші ще на початку 70-х років ХХ ст., а розголосу вона набула за допомогою роботи американського економіста Ф. Махлупа. Незважаючи на період існування ідеї, сьогодні досі відсутній єдиний погляд щодо місця інформаційного суспільства в цивілізаційному розвитку. Це зумовлено, з одного боку, секторальною

будовою суспільного виробництва, яка, за версією різних авторів, складається з трьох, чотирьох або п'яти сегментів, з іншого – трактуванням цієї категорії через призму превалювання одного зі складових ресурсних блоків інформаційного суспільства: технологічного, інформаційного, інноваційного, економічного, культурного тощо.

Характеризуючи інформаційне суспільство через призму секторальної структури виробництва (рис. 1), зазначимо, що трисекторну модель поділу запропонував К. Кларк у 1942 р., у якій перший сектор видобувний, другий – обробний, а третій є сектором послуг. За такої моделі суспільного виробництва та з урахуванням тенденцій нового часу автори, такі як І. Масуда, Ю. Хаяши, розглядають інформаційне суспільство як складову постіндустріального суспільства, продукт існування якого матиме суттєву інформаційну складову, стане основою розвитку суспільства та призведе до позитивних соціальних перетворень. Професор В.Л. Іноземцева вважає, що ознаки нового інформаційного суспільства в період існування постіндустріального з'явилися не одразу, а лише на третій стадії його розвитку, що відповідає 90-м рр. ХХ ст. [1, с. 51].

На відміну від першого підходу, прихильники чотирифакторної моделі (З. Бзежинський, Д. Белл, Е. Тоффлер) вивчають інформаційне суспільство через призму четвертого сектору суспільного виробництва – сектору інтелектуальних послуг. Він слідує за третім сектором традиційних послуг постіндустріального суспільства і характеризується заміною праці та капіталу на інформацію та знання.

Особливістю дослідження інформаційного суспільства в рамках п'ятисекторної моделі є те, що третій, четвертий та п'ятий сектори – це секторами послуг, однак послуги третього мають матеріальний характер (побутові, комунальні, транспортні, торговельні) та задовольняють чимало стандартних потреб. Вони не пов'язані зі створенням принципово нової інформації та належать до постіндустріального суспільства, тоді як четвертий та п'ятий сектори пов'язані з нематеріальними та інтелектуальними послугами та виконують процес створення інформації. Основна відмінність між ними полягає в тому, що четвертий сектор задовольняє поточні потреби в інформації шляхом використання людьми необхідної освіти та відповідних навичок, тоді як п'ятий виконує завдання на перспективу, користуючись нестандартним мисленням та авторським підходом [2, с. 66].

Окрім наведених особливостей, для описання відмінностей сучасного типу суспільства від наявних дослідники використовують різні підходи трактування цієї категорії: Ф. Вебстер пропонує технологічний, економічний, професійний, просторовий і культурний підходи до трактування інформаційного суспільства,

А. Дафф виокремлює інформаційно-економічний, інформаційний потік та інформаційно-технологічний, а К. Мей пропонує більш універсальну систему опису через складові інформаційного суспільства, такі як соціальна революція, нова економіка, інформаційна політика та розпад держави. Зазначені підходи не виключають один одного, та більшість дослідників обґрунтовують свої визначення інформаційного суспільства на технологічних, економічних та інформаційних критеріях. Це зумовлено тим, що найочевидніші перетворення саме в цих сферах людської життєдіяльності породжують формування ери соціуму нового типу [3, с. 8].

Д. Белл, М. Кастельс, М. Маклюен, Р. Стуньєр, Е. Тоффлер, М. Порат, А. Туренн вбачають відмінність інформаційного суспільства від постіндустріального саме в технологічній складовій, що виражається через збільшення кількості комунікацій. При цьому вони стверджують, що кількість інтелектуальної продукції, порівняно з попередніми періодами, суттєво не змінилась. Водночас спостерігається збільшення об'ємів тиражування інтелектуального продукту та передача відомостей про нього за допомогою друкованих видань, телеграфу, радіо, телебачення, лекцій, семінарів та мережі Інтернет [4, с. 160].

Теорію технологічного підходу підтримує і І.З. Абдуллаєв, який, досліджуючи передумови глобального інформаційно-технологічного прогресу в своїй роботі «Інформаційне суспільство та глобалізація: критика неоліберальної концепції», виділяє шість технологічних укладів, де з превалюванням V (мікроелектроніка, біотехнології, інформатика) технологічного укладу починається перехід людства до постіндустріального і, як наслідок, інформаційного суспільства. У розвинених країнах цей період припав на 80-ті рр. ХХ ст., поступово змінюючись VI (генна інженерія, нанотехнології) технологічним укладом на початку ХХІ ст., що ототожнюють з основними характеристиками ери інформаційного суспільства [5, с. 106].

Однак аналізувати інформаційне суспільство через призму лише технологічного підходу можна лише з кількома застереженнями, адже вимірювання і пов'язана з ним складність визначення тієї точки на технологічній шкалі, досягнувши якої суспільство може вважатися інформаційним, є найсуттєвішими проблемами формулювання будь-якого прийнятого визначення інформаційного суспільства. У цьому разі цікавим є погляд американського професора Дж. Сассмена, який, протиставляючи техноцентричному підходу антропоцентричний, стверджує, що шкідливими є твердження про те, що власне комп'ютери та технології, розглянуті поза загальним контекстом суспільних взаємодій, можуть сприяти появі нових форм економічних, соціальних або політичних відносин [3, с. 11]. Тому інформа-

ційно-комунікаційну складову необхідно вважати одним з головних сукупних елементів прогресу цивілізації, що провокує інформаційні зміни суспільства разом з іншими структурними елементами нового типу соціуму. Зокрема, Й. Масуда вважає, що комп'ютерна технологія з її фундаментальною функцією заміщувати або підсилювати розумову працю людини є корисним ресурсним блоком інформаційного суспільства та здатна швидко перетворюватися в нову продуктивну силу. Остання, при правильному використанні, має можливість зробити масове виробництво когнітивної систематизованої інформації і знання, що й стане визначальною характеристикою нового типу суспільства [6, с. 102].

П. Друкер [7] та Т. Стоуньєр [8, с. 395] є прихильниками економічного підходу трактування інформаційного суспільства, що базується на превалюванні частки інформаційного бізнесу у валовому національному продукті. При цьому діяльність з виробництва інформаційного продукту є відмінною рисою нового типу соціуму, що відрізняє його від попереднього етапу інформаційних послуг постіндустріального суспільства. Проте інтерпретація лише в межах економічного напрямку вивчення є недостатньою, адже існує складність виокремлення розмірів та складових

інформаційного сектору економіки. Це зумовлено тим, що останній тісно пов'язаний із традиційними індустріальними галузями, що й породжує певні сумніви щодо його домінування. При цьому Ф. Вебстер до основних особливостей, що кардинально відрізняють період інформаційного суспільства від попередніх етапів розвитку людства, зараховує не стільки кількісне зростання теоретичних знань та інформації, стільки їх якісну сторону, тобто зміну окресленими дефініціями способу життєдіяльності людства. Такі особливості були виокремлені також у доповідях Агентства економічного планування, Інституту розробки використання комп'ютерів, Радою зі структури промисловості, де термін «інформаційне суспільство» трактується як суспільство з досить високою якістю інформації, що має глобальний характер, вільне від державних кордонів та забезпечене необхідними засобами її поширення [9, с. 101].

Висновок. За результатами розглянутих концепцій можна зробити висновок про тотожність кола питань постіндустріального та інформаційного суспільства (табл. 1).

Та найважливішою особливістю першого є домінування категорії «послуга» над сектором сільського господарства та індустріальною сферою і розглядається як результат (про-

Таблиця 1

Порівняльні ознаки постіндустріального та інформаційного суспільств

Параметр	Постіндустріальне суспільство	Інформаційне суспільство
Системні характеристики		
Домінантна система	Соціо-	
Цільова функція	Підвищення якості життя	Зручність та якість життя
Методологія пізнання	Системно-синергетичний аналіз	
Конкурентні переваги за рахунок	Диференціації послуг	Швидкості обміну інформації, індивідуалізації послуг
Галузева структура		
Економічний сектор	Послуги	Послуги, інформація
Провідна галузь	Сектор послуг	Сектор інтелектуальних послуг, знання
Частка ВВП, що витрачається на зв'язок	Від 3 до 9%	Від 10%
Розподіл населення за сферами зайнятості	Сільське господарство – ≤ 10 Промисловість – ≤ 20% Сфера послуг – ≥ 50%	
Технологічні параметри		
Технологічний спосіб виробництва	Автоматизований	Творчий
Технічна основа	Автоматизовані виробничі системи	Індивідуальне виробництво
Базові технології	Наукомісткі	Електронна промисловість
Капітальна основа	Фінансовий та корпоративний капітал	Фінансовий приватний капітал
Виробничий ресурс	Інформація	
Вид зносу	Переважно моральний	
Характеристики трудової та виробничої діяльності		
Трудова основа	Автоматизована праця	Інтелектуальна праця
Тип діяльності	Обробка даних	
Попит на ринку праці	Професійні та технічні працівники	Управлінці, вчені

Джерело: розроблено автором на основі [2-6]

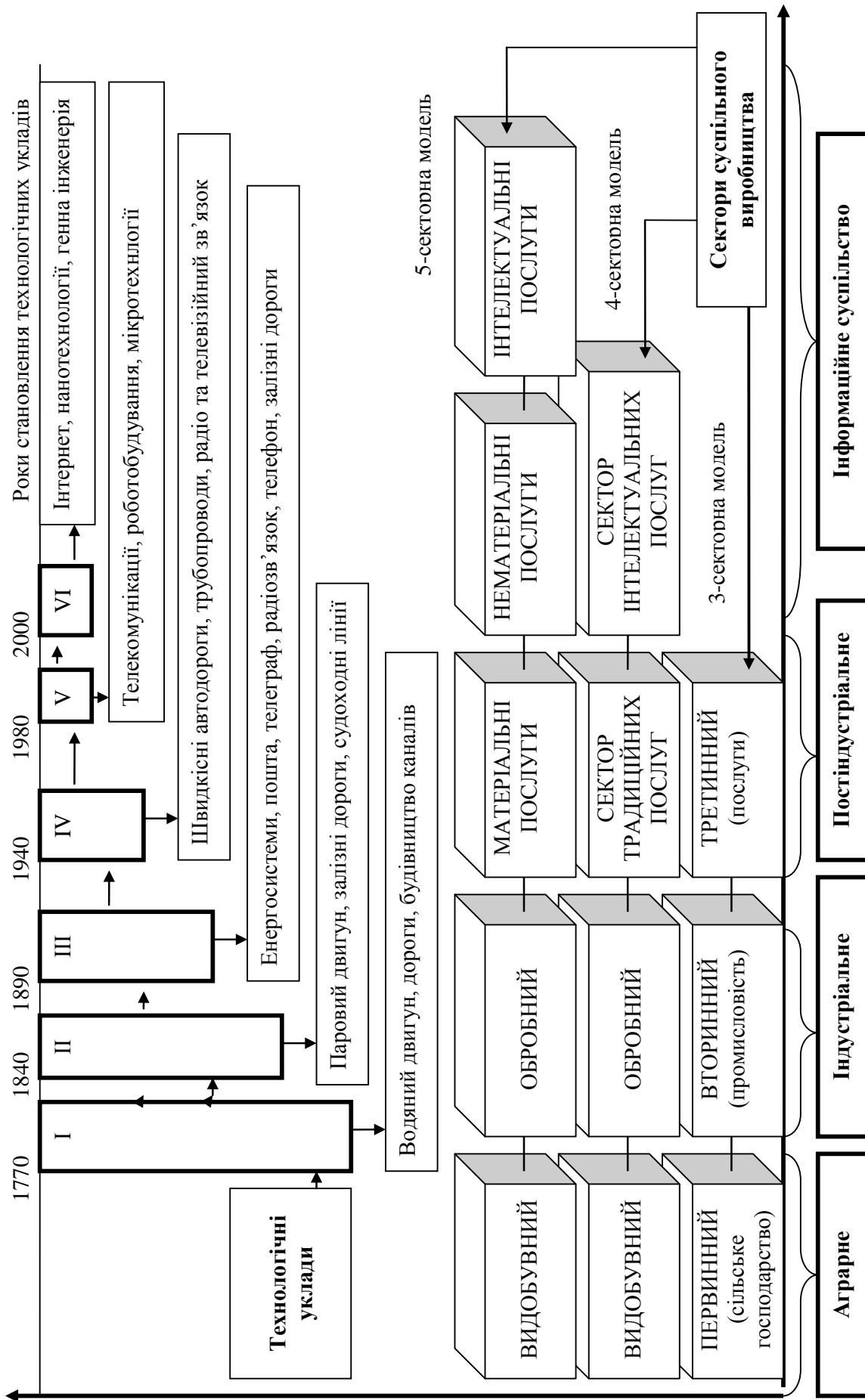

Рис. 1. Структура розвитку суспільства за типами та технологічними укладами

дукт) виробничої діяльності. На відміну від нього, в інформаційному суспільстві наголос робиться саме на категоріях «інформація» та «знання», що є визначальним чинником соціально-економічного розвитку, розглядається і як результат, і як фактор виробництва. Вони, на відміну від благ матеріального характеру, мають необмежену природу, зростають зі збільшенням числа користувачів та формують синергетичний стрибок (інформація помножена на інформацію в мережі дає синергетичне знання) з подальшою точкою біфуркації розвитку соціуму, що не має місця в рамках постіндустріального суспільства. Саме нетотожність окреслених понять і дає можливість розмежувати теорії постіндустріального та інформаційного суспільства.

Отже, інформаційне суспільство у сучасному розумінні є самостійною категорією, що описує якісні трансформації суспільних процесів, які полягають у зміщенні акцентів з виробничої до невиробничої сфери за рахунок використання в інформаційно-комунікативних технологіях нових факторів виробництва: інформації та знання, де останні дозволяють здійснити новий еволюційний стрибок. Він сприяє зміні характеру інформаційних потоків, групових та індивідуальних ідентичностей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амиржан К.Ж. Становление теории информационного общества / К.Ж. Амиржан // Вестник Омского университета. Серия «Право». – 2014. – № 3 (40). – С. 51-54.
2. Ніколаєв Є.Б. Теорія інформаційної економіки: зміст і основні суперечності: дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.01 / Є.Б. Ніколаєв. – К., 2011. – 176 с.
3. Даніліян В.О. Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні (соціально-філософський аналіз): моногр. – Х.: Право, 2008. – 184 с.
4. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество / Д. Белл. – М.: Наука, 1999. – 221 с.
5. Абдуллаев И.З. Информационное общество и глобализация: критика неоллиберальной концепции / И.З. Абдуллаев. – Ташкент: Фанва технология, 2006. – 191 с.
6. Агеев А.И. Нооэкономика: определенная экономика в неопределенном будущем / А.И. Агеев, Е.Л. Логвинов // Экономические стратегии. – 2011. – № 11. – С. 24-31.
7. Druker, P.F., 1995. Post-Capitalist Society. N.Y.: Harper-Collins Publ. 158 p.
8. Стоуньер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики / Т. Стоуньер // Новая технократическая волна на Западе / под ред. П.С. Гуревича. – М.: Прогресс, 1986. – С. 395–396.
9. Сухов Е.И. Информационное общество как новое общество / Е.И. Сухов // Теория и практика общественного развития. – 2011. – № 7. – С. 101-103.